

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ПЕТРОВА СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 37.018.32.015.31-058.862(043.5)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ-ПІДЛІТКА В УМОВАХ
ДИТЯЧОГО БУДИНКУ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті проблем виховання НАПН України

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Бех Іван Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник
Алексєєнко Тетяна Федорівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
завідувачка лабораторії соціальної педагогіки та
соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук
Кіян Ольга Іванівна,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
завідувачка сектору експериментальної педагогіки
відділу інноваційної діяльності та дослідно-
експериментальної роботи

Захист відбудеться «22» вересня 2020 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий « » серпня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Гончар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глобалізаційні виклики й активізація євроінтеграційних процесів в Україні передбачають активний пошук вирішення проблем, спрямованих на створення умов для становлення особистості, здатної досягати суспільно важливих цілей, покладати на себе відповідальність.

Особливої значущості набуває проблема становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку, оскільки більшість вихованців цих установ – соціальні сироти, які мають обмежений життєвий досвід, характеризуються педагогічною занедбаністю, деприваційним типом переживання вікової кризи.

Напрями державної політики щодо становлення особистості, здатної до повноцінного активного життя в суспільстві, готової до свідомого життєвого вибору та самореалізації, визначено низкою нормативних документів, зокрема: Конституцією України (1997), Сімейним кодексом України (2002), Концепцією Нової української школи (2016), законами України: «Про освіту» (2017), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001), «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004) тощо.

Згідно з реалізацією «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки» (2017) відбуваються зміни в системі підтримки дітей, що зростають поза сімейним середовищем – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Станом на початок 2019/2020 навчального року в системі освіти функціонували 30 дитячих будинків (близько 1238 учнів).

Із 2020 року реформа деінституалізації передбачає створення на місці дитячих будинків паліативно-реабілітаційних центрів. У зв'язку з цим пріоритетним напрямом сучасної педагогічної науки є проблема становлення особистості дитини-підлітка, що зростає поза сімейним середовищем.

Філософський аспект осмислення проблеми особистості представлено у працях давньогрецьких філософів (Аристотель, Сократ, Протагор та ін.); мислителів епохи Відродження (Д. Локк, К. Монтень, Е. Роттердамський ін.); філософів Нового часу (Е. Кант, Г. Лейбніц, А. Шопенгауер та ін.).

Вагомий внесок у розробку проблеми становлення особистості зробили класики педагогічної думки, як-от: О. Ващенко, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Осмисленню поняття «особистість» і висвітленню особливостей її становлення присвячені праці відомих учених-психологів ХХ століття (Б. Ананьєв, О. Асмолов, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Лазурський, О. Леонтєв, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін.).

Нині проблема становлення особистості підлітка є предметом цілого ряду психолого-педагогічних досліджень як вітчизняних (Т. Алексеєнко, О. Безкоровайна, І. Бех, І. Булах, К. Журба, О. Кіян, С. Максименко, Л. Сохань, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн, В. Шахрай та ін.), так і зарубіжних науковців

(Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, Ж. Сартр, В. Франкл, З. Фройд, Е. Фромм, К. Юнг та ін.).

Питання виховної роботи в дитячих будинках і школах-інтернатах широко представлені в дослідженнях В. Вугрича, Н. Вишнівської, О. Голуб, І. Дубровіної, Л. Канішевської, Б. Кобзаря, Й. Лангмейєра, З. Матейчека, В. Мухіної, А. Полянничко, А. Прихожан, С. Свириденко, А. Толкачової, Н. Толстих та ін.

Водночас, поза увагою дослідників залишилася важлива проблема становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку, що підтверджується результатами аналізу практики діяльності цієї соціальної інституції.

Актуальність дослідження зумовлена також низкою *суперечностей* між:

- соціальною значущістю проблеми становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку та недостатністю її вирішення в сучасному освітньому середовищі;

- виховними можливостями дитячого будинку щодо становлення особистості дитини-підлітка та відповідною розробленістю змістового і методичного забезпечення цього процесу;

- усвідомленням педагогами інтернатних закладів необхідності становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку та їх невідповідності до її реалізації.

Ураховуючи актуальність проблеми, її недостатнє вивчення, зазначені суперечності, було обрано тему дисертаційного дослідження: **«Організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження є складником науково-дослідної теми лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України «Становлення громадянських якостей вихованців інтернатних закладів» (державний реєстраційний номер 0116U000504). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 1 від 24.01.2013 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 26.05.2015 р.).

Мета дослідження: на основі аналізу наукових джерел і педагогічної практики теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити модель та організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку.

Завдання дослідження:

1. Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел уточнити сутність і структуру понять «становлення особистості»; «становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку».

2. З'ясувати особливості становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлинка».

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатних закладів.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність моделі та організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-

підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку.

Об'єкт дослідження – процес становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення щодо загальних закономірностей розвитку особистості (О. Асмолов, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Лазурський, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн та інші); розвитку особистості під впливом середовища і виховання (Т. Алексеєнко, В. Андрущенко, О. Кіян, О. Киричук, В. Кремень, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн та інші); концептуальні положення особистісно орієнтованого (І. Бех, Є. Бондаревська, І. Якіманська та інші); компетентнісного (І. Бех, І. Дикун, І. Зимня, О. Пометун, О. Сисоєва, Л. Сохань, А. Хуторський та інші); аксіологічного (В. Андрущенко, В. Гінецинський, К. Журба, І. Зязюн, Т. Калюжна, О. Сухомлинська та інші); діяльнісного (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші) і середовищного підходу у вихованні (Ю. Мануйлов, К. Приходченко, С. Ясвін та інші); концептуальні підходи щодо організації виховного процесу в дитячих будинках і школах-інтернатах (І. Дубровіна, Л. Канішевська, Б. Кобзар, В. Мухіна, С. Свириденко та інші).

Із метою досягнення мети та вирішення поставлених завдань було використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**, а саме:

– *теоретичні*: аналіз, систематизація, порівняння наукових підходів, положень, визначень і узагальнення для з'ясування сутності основних понять дослідження; визначення критеріїв, показників, рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатних закладів; обґрунтування моделі й організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування; бесіди, тестування, метод незалежних експертних оцінок, ранжування, спостереження), контент-аналіз документації інтернатних закладів (навчальних програм і планів виховної роботи) з метою з'ясування стану проблеми в педагогічній практиці; прогностичні (моделювання); педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), експертне оцінювання – для визначення динаміки рівнів становлення особистості дитини-підлітка на різних етапах дослідження та перевірки доцільності обґрунтованих моделі й організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку;

– *статистичні*: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальних даних дослідження та порівняння їх із вихідними (χ^2 -критерій («хі-квадрат»)) (з поправкою на неперервність Йетса), точний тест Фішера для підтвердження достовірності одержаних результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* здійснено цілісне дослідження проблеми становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку, теоретично обґрунтовано модель становлення особистості дитини-підлітка, яка перебуває в умовах дитячого

будинку, що містить цільовий, концептуальний, діагностичний, процесуальний, оцінювально-результативний блоки; відповідні організаційно-педагогічні умови (розроблення й упровадження семінару для вихователів «Становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»; змістове і методичне забезпечення процесу становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; створення здоров'язбережувального середовища в дитячому будинку «Перлінка»); визначено критерії («знання про соціальне довкілля і себе як особистість»; «система ціннісних ставлень особистості»; «дотримання норм і цінностей суспільства в поведінці» з відповідними показниками та рівні (високий, середній, низький) становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; з'ясовано особливості становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка» (специфіка організаційно-педагогічного функціонування: потужна матеріально-технічна база; створення комфортних умов для проживання, різнобічного розвитку вихованців, здобуття освіти; особливості контингенту вихованців, деприваційний тип переживання вікової кризи);

– *уточнено* сутність таких понять: «становлення особистості» як процесу життя особистості в соціумі, в якому вона набуває певних якостей (позитивних чи негативних), усвідомлення свого місця в суспільстві, що поступово засвоюються й усталюються; становлення особистості відбувається у процесі формування її свідомості, самосвідомості, засвоєння досвіду і певних цінностей суспільства; *«становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку»* як процесу, спрямованого на опанування діяльністю під впливом соціуму, що включає різноманітні форми власної активності дитини-підлітка. У процесі становлення особистості дитини-підлітка відбувається розвиток особистісних якостей і набуття соціального досвіду, формується активність, виробляється власний стиль життя;

– *подальшого розвитку* набули форми та методи становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці й упровадженні у практику роботи інтернатних закладів комплексної методики діагностування рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатних закладів; у позаурочну діяльність інтернатних закладів – навчально-методичного посібника «Дитячий будинок «Перлінка»: школа особистісно-орієнтованої педагогіки (кроки пошуку, становлення, розвитку)», в якому викладено змістове і методичне забезпечення процесу становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку: програма адаптації новоприбулих дітей до умов проживання в дитячому будинку «Перлінка»; програма громадянського та патріотичного виховання підлітків дитячого будинку; програма економічної соціалізації вихованців дитячого будинку; програма виховання та професійного самовизначення підлітків-вихованців дитячого будинку «Перлінка».

Результати дослідження можуть бути застосовані для розширення змісту лекційних, практичних і семінарських занять у закладах вищої освіти під час викладання дисципліни «Теорія і методика виховання» та спецкурсів «Адаптація

випускників інтернатних закладів», «Соціально-виховна робота з різними соціальними групами»; при створенні навчально-методичних посібників для педагогів інтернатних закладів; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в освітній процес: Одеського ліцею «Олімпієць» спортивного напрямку Одеської міської ради Одеської області (довідка № 328 від 18.06.2019 р.), Андрієво-Іванівської загальноосвітньої школи-інтернату I–II ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування Одеської області (довідка № 37 від 17.10.2019 р.), КЗ «Одеська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 97 I–II ступенів» (довідка № 28/10/03 від 28.10.2019 р.), КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» (довідка № 716-а від 11.10.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. У навчально-методичному посібнику «Дитячий будинок «Перлінка»: школа особистісно орієнтованої педагогіки (кроки пошуку, становлення, розвитку) (співавтор О. Дроган) дисертанткою підготовлено розділи «Організаційно-педагогічні підходи щодо реалізації інноваційної моделі формування готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації»; «Структура експериментальної моделі виховного простору»; «Діагностика ефективності готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації», додатки. У статті «Програма розвитку комунального учебного учреждения «Детский дом «Жемчужинка» как инновационного образовательного учреждения социального партнерства» (співавтор В. Руснак) авторкою описано стратегію розвитку дитячого будинку та заходи щодо її реалізації; у статті «Особистісно орієнтоване виховання в дитячому будинку «Перлінка» (співавтор Ю. Колісниченко) здобувачкою висвітлено принципи особистісно орієнтованого виховання підлітків дитячого будинку; у статті «Соціалізація вихованців дитячого будинку «Перлінка» (з досвіду роботи) (співавтор О. Грязнова) дисертанткою розкрито проблеми соціалізації вихованців дитячого будинку; у статті «Патріотичне виховання в дитячому будинку» (співавтор Ю. Колісниченко) авторкою розкрито форми патріотичного виховання підлітків-вихованців дитячого будинку «Перлінка»; у статті «Економічна соціалізація вихованців дитячого будинку» (співавтор Т. Бабаєнко) здобувачкою визначено базові критерії сформованості економічної соціалізації вихованців дитячого будинку; у статті «Виховний досвід дитячого будинку «Перлінка» (співавтори: С. Аргірова, Т. Бабаєнко) дисертанткою висвітлено питання створення у дитячому будинку виховного простору для розвитку дитини-сироти та формування в неї ціннісних, особистісних й суспільних орієнтирів. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертаційному дослідженні не використовуються.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено в доповідях на наукових і науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2012); «Геоінформаційні технології в територіальному управлінні» (Одеса, 2014); «Управління проєктами: стан та перспективи» (Миколаїв, 2015); «Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку» (Дрогобич, 2016); «Музей. Історія. Одеса» (Одеса, 2016);

«Современные подходы к организации дополнительного образования молодёжи и взрослых: проблемы и перспективы развития» (Пінськ, 2017); «Філософія дитинства Януша Корчака. Фундаментальні потреби дитини в сучасному суспільстві» (Київ, 2017); «VIII, X Міжнародні Фестивалі педагогічних інновацій» (Черкаси, 2016, 2018); *всеукраїнських* – «Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти» (Тернопіль, 2017); «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика» (Суми, 2017); «Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід, проблеми, перспективи» (Київ, 2017).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях комісії з питань інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи з проблем виховання, розвитку дітей та учнівської молоді у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (2012–2017), науково-методичних семінарах Інституту модернізації змісту освіти (Київ, 2012–2017); звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 2012–2017); методичних семінарах і педагогічних радах педагогічного колективу Одеського комунального закладу Дитячий будинок «Перлинка» Одеської міської ради (Одеса, 2012–2020); колегії служби у справах дітей Одеської обласної адміністрації (Одеса, 2012–2019).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено у 33 наукових публікаціях, з яких 26 – одноосібні. У тому числі: 6 статей у наукових фахових виданнях України та 1 стаття у зарубіжному науковому виданні; 9 наукових праць у збірниках матеріалів конференцій, 17 публікацій в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (271 найменування, з них 16 іноземною мовою), 16 додатків на 64 сторінках. Загальний обсяг дисертації 275 сторінок, з них 173 сторінки основного тексту. Робота містить 17 таблиць, 4 рисунки, що охоплюють 11 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічні основи, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів дослідження, особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві; наведено дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Вивчення сутності поняття «особистість» та її становлення знайшло широке відображення у працях психологів (Б. Ананьєв, О. Асмолов, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Лазурський, О. Леонтєв, О. Петровський, С. Рубінштейн, Т. Титаренко, Д. Фельдштейн та ін.); вчених-педагогів (Т. Алексеєнко, Л. Гончар, К. Журба, Л. Канішевська, В. Шахрай та ін.).

Шляхом теоретичного аналізу наукових джерел із проблеми дослідження

уточнено сутність понять «*становлення особистості*», «*становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку*».

«*Становлення особистості*» розглядаємо як процес життя особистості в соціумі, в якому вона набуває певних якостей (позитивних чи негативних), усвідомлення свого місця в суспільстві, що поступово засвоюються й усталюються.

Становлення особистості відбувається у процесі формування її свідомості, самосвідомості, засвоєння досвіду і певних цінностей суспільства.

Поняття «*становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку*» трактуємо як процес, спрямований на опанування діяльністю під впливом соціуму, що включає різноманітні форми власної активності дитини-підлітка. У процесі становлення особистості дитини-підлітка відбувається розвиток особистісних якостей і набуття соціального досвіду, формується активність, виробляється власний стиль життя.

Обґрунтовано *наукові підходи* становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку (особистісно орієнтований, середовищний, аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний), *принципи* (гуманізму, дитиноцентризму, природовідповідності, культуровідповідності, науковості та доступності, системності, неперервності та практичної цілеспрямованості, діяльнісної опосередкованості в набутті позитивного соціального досвіду, превентивності).

Визначено особливості становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка». Доведено, що цей процес вимагає врахування двох груп чинників.

До першої групи чинників, що позитивно впливають на становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка», віднесли специфіку організаційно-педагогічного функціонування цього закладу загальної середньої освіти, як-то: потужна матеріально-технічна база; дизайн і естетичне оформлення приміщень; створення комфортних умов для проживання, різнобічного розвитку вихованців, здобуття освіти, професійної орієнтації; проведення соціально-психолого-медико-педагогічних консилиумів, що дозволяє надавати вихованцям своєчасну допомогу, виявляти їхні можливості та здібності; розробляти план індивідуального розвитку кожної дитини й обирати відповідний напрям корекції.

Друга група чинників значно ускладнює процес становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку. До них відносяться: специфіка контингенту вихованців, соціальне сирітство, педагогічна занедбаність, труднощі соціалізації, деприваційний тип переживання вікової кризи.

Установлено основні структурні компоненти становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку: *когнітивний* – становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку – представлений сукупністю знань, що необхідні вихованцю для входження в суспільство, та уявленнями індивіда про себе самого й оточуюче довкілля; умінням сприймати ситуації крізь призму інтелектуальних і духовних цінностей; здатністю доходити до суті явищ і бачити їх причинно-наслідкові зв'язки, виокремлювати головне з

позиції спрямованості на важливість суспільно значущої діяльності; *емоційно-ціннісний* компонент, що характеризується емоціями, ціннісними орієнтаціями, розвитком соціально цінних та особистісно значущих мотивів до дій; включає в себе самооцінку, цільові настанови, спонукає до співпраці, створює умови для творчої діяльності; *діяльнісно-поведінковий* – сукупність умінь і навичок, що дозволяють вирішувати завдання у процесі становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; включає комунікативні вміння, здатність використовувати різні механізми формування міжособистісних взаємин підлітків дитячих будинків з вихованцями та вихователями; створення сприятливої емоційної атмосфери, виявлення гнучкості у вирішенні конфліктних ситуацій.

Відповідно до визначення структурних компонентів становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку розроблено критерії становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку: *знання про соціальне довкілля і себе як особистість; система ціннісних ставлень особистості, дотримання норм і цінностей суспільства у поведінці.*

Показниками критерію *«знання про соціальне довкілля і себе як особистість»* є такі: знання про норми соціальної поведінки; усвідомлення себе в соціальному середовищі; розуміння значення особистісної ролі в особистісному та суспільному житті. До показників критерію *«система ціннісних ставлень особистості»* включено ціннісне ставлення до себе, до життя, до інших; сформованість особистісних цінностей; бажання щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної самореалізації; адекватність самооцінки. Показниками критерію *«дотримання норм і цінностей суспільства у поведінці»* є такі: уміння конструктивно взаємодіяти з іншими вихованцями та вихователями; соціальна активність, уміння щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної самореалізації; вміння працювати у групі.

Констатувальним етапом експерименту було охоплено 185 підлітків Одеського комунального навчального закладу «Дитячий будинок «Перлинка» Одеської міської ради Одеської області, Одеського лицею «Олімпієць» спортивного напрямку Одеської міської ради Одеської області, Андрієво-Іванівської загальноосвітньої школи I–II ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування Одеської області та 35 педагогів інтернатних закладів.

Із метою виявлення рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатного закладу підібрано комплекс діагностичних методів і методик, зокрема: експертна оцінка, анкетування, незакінчені речення, тест «Мій запас міцності», методика «Ціннісні орієнтації» (модифікація М. Рокича за І. Слободянюком), адаптована методика «Недописаний тезис» (Н. Щуркової), картки спостереження Е. Лютової, Г. Моніної й Д. Стотта; методика Ч. Спілбергера (адаптація Ю. Ханіна), тест А. Маркова, педагогічні спостереження.

Відповідно до означених критеріїв і показників було визначено три рівні становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатних закладів: високий, середній, низький.

Для підлітків-вихованців інтернатних закладів, які виявили *високий рівень* становлення особистості, характерними є ґрунтовні знання про норми соціальної поведінки; усвідомлення себе в соціальному середовищі; глибоке розуміння значення особистісної ролі в особистісному та суспільному житті; ціннісне ставлення до себе, до життя, до інших; сформовані особистісні цінності; бажання щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної самореалізації; адекватна самооцінка. Діти, яким притаманний цей рівень становлення особистості, завжди виявляють уміння конструктивно взаємодіяти з іншими вихованцями та вихователями; соціальну активність, уміння щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної реалізації; працювати у групі. Кількість таких підлітків становила 24,6 %.

Вихованці, які виявили *середній рівень* становлення особистості, мають достатні знання про норми соціальної поведінки; усвідомлення себе в соціальному середовищі; розуміння значення особистісної ролі в особистісному та соціальному житті. Натомість у них недостатньо сформоване ціннісне ставлення до себе, до життя, до інших; недостатньо сформовані особистісні цінності; наявні ситуативне бажання щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної саморегуляції; адекватна або занижена самооцінка. Вони не завжди здатні до конструктивної взаємодії з іншими вихованцями та вихователями; ситуативно виявляють соціальну активність; не завжди виявляють уміння щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення; у більшості випадків виявляють уміння працювати у групі. Серед досліджуваних підлітків-вихованців інтернатних закладів таких респондентів було виявлено 36,3 %.

Низький рівень становлення особистості виявили підлітки з фрагментарними знаннями про норми соціальної поведінки; із недостатнім усвідомленням себе в соціальному середовищі. Вони не розуміють значення особистісної ролі в особистісному та суспільному житті. Ці вихованці не виявляють ціннісного ставлення до себе, до життя, до інших. Для них характерною є занадто завищена або занижена самооцінка. Вони не вміють конструктивно взаємодіяти з іншими вихованцями та вихователями; не виявляють соціальну активність, не бажають самовдосконаливатися, взаємодіяти, реалізувати себе як особистість. Таких підлітків було виявлено 39,1 %.

З метою виявлення причин наявного стану становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатних закладів проведено анкетування вихователів інтернатних закладів (авторська анкета), бесіди, цілеспрямовані педагогічні спостереження. Установлено, що більшість педагогів виявляють недостатню обізнаність щодо використання ефективних форм і методів становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатного закладу.

Аналіз і узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність посилення уваги до проблеми становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку. У зв'язку з цим було розроблено модель становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку (рис.), яка апробувалася протягом 2017–2019 рр.

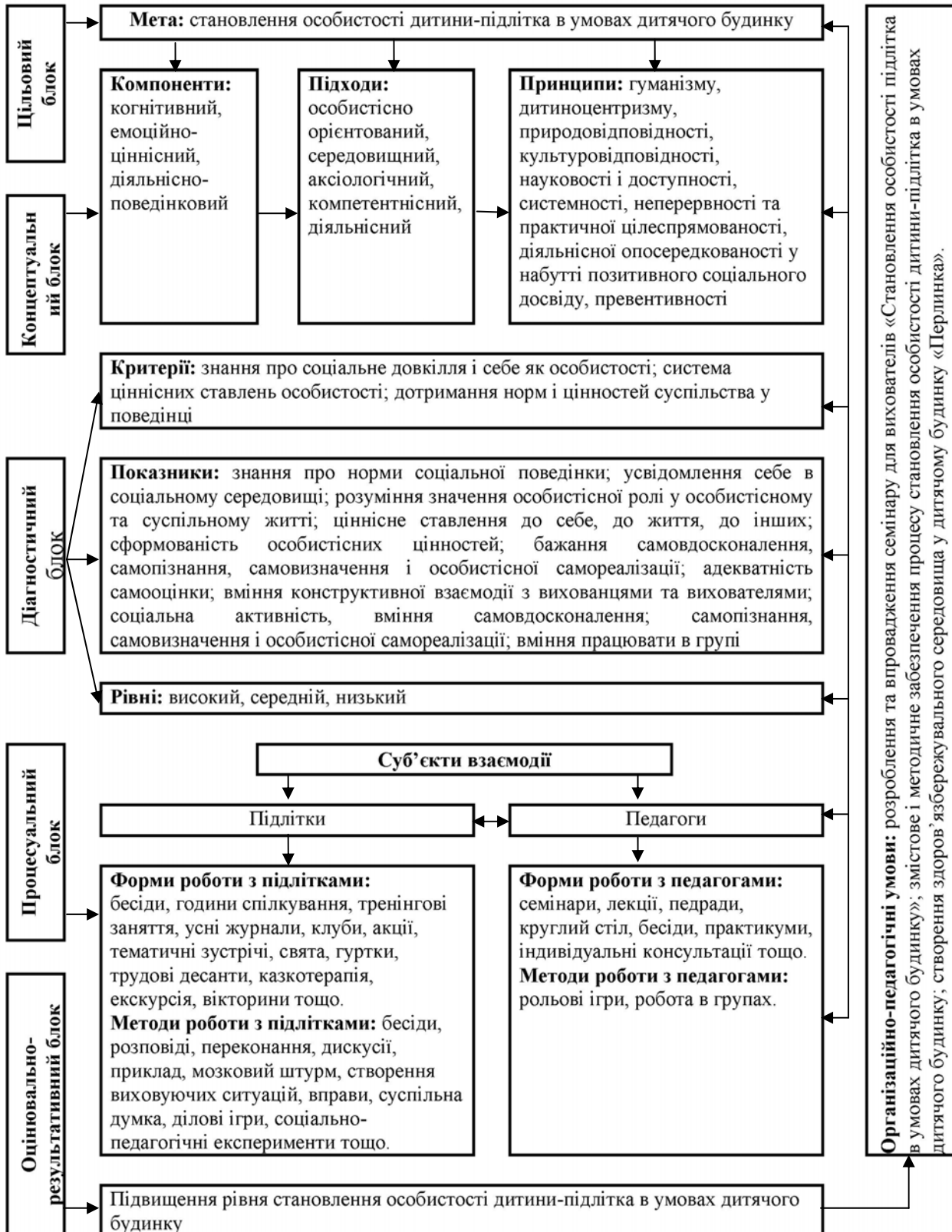

Рис. Модель становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку

Модель становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку охоплює такі основні блоки: цільовий, концептуальний, діагностичний, процесуальний, оцінювально-результативний.

Цільовий блок включає мету – становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; концептуальний блок містить компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий); підходи (особистісно орієнтований, середовищний, аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний); принципи становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку (гуманізму, дитиноцентризму, природовідповідності, культуровідповідності, науковості і доступності, системності, неперервності та практичної цілеспрямованості, діяльнісної опосередкованості в набутті позитивного соціального досвіду, превентивності); організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку (розроблення й упровадження семінару для вихователів «Становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»; змістове і методичне забезпечення процесу становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; створення здоров'язбережувального середовища в дитячому будинку «Перлінка»).

Діагностичний блок моделі розкриває сукупність критеріїв (знання про соціальне довкілля і себе як особистість; система ціннісних ставлень особистості; дотримання норм і цінностей суспільства в поведінці), показників, рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку (високий, середній, низький).

Процесуальний блок моделі визначає форми і методи роботи з підлітками та педагогами; оцінювально-результативний блок висвітлює результат – підвищення рівня становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку.

У другому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку» – обґрунтовано організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку, апробовано модель становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; представлено основні результати дослідно-експериментальної роботи.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження та результатів констатувального етапу експерименту було теоретично обґрунтовано такі організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку, як-от: розроблення й упровадження семінару для вихователів «Становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»; змістове і методичне забезпечення процесу становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; створення здоров'язбережувального середовища в дитячому будинку «Перлінка».

В експериментальній перевірці ефективності моделі та теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку, брало участь

60 підлітків-вихованців дитячого будинку «Перлінка» Одеської міської ради Одеської області та 15 педагогічних працівників.

Завдання реалізації першої організаційно-педагогічної умови – *розроблення й упровадження семінару для вихователів «Становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»* – передбачало ознайомлення вихователів із змістовим і методичним забезпеченням процесу становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку; залучення педагогів дитячого будинку до обговорення питань музейної педагогіки як одного із чинників становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку; поглиблення знань вихователів щодо особливостей становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка»; оволодіння методикою діагностування рівнів становлення особистості дитини-підлітка; поглиблення знань вихователів щодо активних форм роботи з підлітками-вихованцями дитячого будинку; ознайомлення педагогів з основними завданнями, порядком підготовки і проведення соціально-психолого-медико-психологічного консилиуму», із розробленою системою соціально-психолого-медико-педагогічного супроводу особистості кожного вихованця.

Під час проведення семінару було впроваджено такі види занять: лекції («Змістове та методичне забезпечення процесу становлення дитини-підлітка в умовах дитячого будинку»; «Музейна педагогіка та компетентнісний підхід (на прикладі музею «Річка часу» ОКНЗ «Дитячий будинок «Перлінка»); круглий стіл «Особливості становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка»; практикуми («Діагностика рівнів становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»; «Соціально-психолого-медико-педагогічний супровід вихованця»; «Інтерактивні форми виховання», «Профілактика професійного вигорання педагога»); педради («Формування здорового способу життя та зміцнення здоров'я вихованців дитячого будинку «Перлінка»; «Виховний потенціал музейної педагогіки»).

Проведення семінару з вихователями сприяло оволодінню ними знаннями, теоретичними уявленнями щодо проблеми становлення особистості в умовах дитячого будинку; методикою діагностики рівнів становлення особистості дитини-підлітка; формами і методами становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку.

У межах реалізації другої організаційно-педагогічної умови – *змістове і методичне забезпечення процесу становлення дитини-підлітка в умовах дитячого будинку* – упроваджувалися названі нижче програми, як-от: адаптації новоприбулих дітей до умов проживання в дитячому будинку «Перлінка»; громадянського та патріотичного виховання підлітків дитячого будинку; економічної соціалізації вихованців дитячого будинку; трудового виховання та професійного самовизначення підлітків-вихованців дитячого будинку «Перлінка».

Основними завданнями програми адаптації новоприбулих вихованців до умов проживання в дитячому будинку «Перлінка» передбачалось забезпечення особистісного і соціального захисту дітей шляхом створення умов для оптимального фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я.

Складниками реалізації цієї програми були такі: соціальне діагностування новоприбулих вихованців; розроблення рекомендацій щодо організації соціально-психолого-медико-педагогічного супроводу дітей; профілактично-корекційна, розвивальна та культурно-просвітницька робота з вихованцями.

Завданнями програми громадянського та патріотичного виховання підлітків-вихованців дитячого будинку було: оновлення змісту громадянського та патріотичного виховання; сприяння вивченню героїчної історії України, бойових і трудових подвигів жителів м. Одеса й Одеської області в роки Другої світової війни; залучення вихованців до краєзнавчої та дослідницько-пошукової діяльності; вивчення національних традицій; сприяння посиленню взаємодії із соціальними партнерами з питань громадянського та патріотичного виховання підлітків; формування в підлітків готовності до виконання військового обов'язку. Складниками програми були зазначені нижче напрями, а саме: військово-патріотичний, духовно-моральний, етнокультурний; цивільно-правовий, військово-професійної орієнтації.

Під час реалізації програми використовували такі форми роботи з підлітками-вихованцями дитячого будинку, як-от: уроки мужності, «Військовий тиждень», «Вахта пам'яті», зустрічі з ветеранами АТО та працівниками силових установ; робота клубу «Військова гідність» та некомерційного дайв-клубу «Океан», створення Музею Слави, краєзнавчого музею «Річка часу», конкурси патріотичної пісні, проєктна діяльність («Музейна планета», «Археологічні пам'ятки Одещини», «Ми – волонтери»); лекційно-екскурсійне заняття «Стара Одеса», військово-спортивні ігри, спартакіади тощо.

Основні завдання програми економічної соціалізації підлітків-вихованців дитячого будинку передбачали формування економічного мислення; ознайомлення з економічними термінами та їх засвоєння; формування навичок раціонального ведення домашнього господарства.

У процесі упровадження програми застосовувались різноманітні методи, а саме: бесіди, соціально-педагогічні експерименти: «Кулінарна академія», «Кишенькові гроші». У результаті реалізації програми економічної соціалізації підлітки-вихованці дитячого будинку «Перлинка» навчилися самостійно здійснювати покупки в різних місцях продажу; розраховувати власний бюджет; оволоділи навичками здійснення готівкового та безготівкового рахунку.

Програма трудового виховання та професійного самовизначення підлітків-вихованців дитячого будинку «Перлинка» мала на меті: формування ціннісного ставлення до праці; готовності до трудової діяльності; усвідомлення підлітками знань і вмінь, необхідних для здійснення професійного вибору. Під час реалізації програми використовували різноманітні форми роботи, як-от: екскурсії на виробництво, робота гуртків: «Глиняне диво», «Дерев'яні візерунки», «Столярна майстерня», «Швейна майстерня», «Теплиця», «Фотомистецтво», робота Клубу професійного розвитку, у рамках якого було проведено години спілкування: «Як не помилитися із вибором професії», «Мій професійний вибір: чи правий я?», «Мої інтереси і здібності», «Як улаштуватися на роботу»; робота творчих груп з вивчення історії, археології рідного краю на базі музею «Річка часу»; кіностудія «Перлинка». Дієвими виявилися такі методи: розповіді з аксіологічним

наповненням, бесіди, дискусії, приклади, переконання, мозковий штурм, створення та аналіз виховних ситуацій, вправи, суспільна думка, ділова гра тощо.

Реалізація третьої організаційно-педагогічної умови – створення здоров'язбережувального середовища у дитячому будинку «Перлінка» передбачала систему корекції порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих і медичних заходів; використання доцільних форм організації освітнього процесу з урахуванням фізичного впливу на організм вихованця; контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм, нормування навантаження і профілактику стомлюваності; систему медичного моніторингу здоров'я; забезпечення збалансованого харчування; проведення соціально-психолого-медико-психологічного консилиуму; розробка й упровадження моделі соціально-психолого-медико-педагогічного супроводу кожного вихованця; проведення корекційно-розвивальної та профілактичної роботи з підлітками; створення у дитячому будинку позитивного психологічного мікроклімату.

Для реалізації цієї педагогічної умови використовували такі форми роботи, як-от: програму «Здоров'я заради себе», бесіди, проектну діяльність («Ми за здоровий спосіб життя»), години спілкування («Наркоманія – знак біди», «Кайдани оковитої», «Алкоголю та наркотикам – Ні!», «Що ми знаємо про СНІД?»), тренінг «Обираємо здоровий спосіб життя», усний журнал «Будьмо! Чи ми ще будемо?», конкурс малюнків «Моє ставлення до куріння, алкоголю, наркотиків», тиждень боротьби з курінням, зустріч з лікарем-наркологом, спортивні змагання, перегляд та обговорення документальних фільмів з проблеми уживання ПАР.

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз. Його результати засвідчили значне підвищення рівня становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку після закінчення дослідно-експериментальної роботи (табл.).

Динаміка рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку після закінчення формувального етапу експерименту для високого рівня становила +11,12 %; для середнього рівня +16,48 %; для низького рівня -27,60 %.

Таблиця

Динаміка рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку на початку і після закінчення дослідно-експериментальної роботи (у %)

Рівні	До початку формувального етапу експерименту	Після закінчення формувального етапу експерименту	Динаміка
Високий	20,55	31,67	+11,12
Середній	36,85	53,33	+16,48
Низький	42,60	15,00	-27,60

Перевірка дієвості формувального етапу експерименту за допомогою χ^2 – критерій («хі-квадрат») (з поправкою на неперервність Йетса) та точний тест Фішера підтвердила його ефективність.

Установлено, що відмінності рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку в кінці формувального етапу експерименту не випадкові, а є результатом упровадження моделі й організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми становлення дитини-підлітка в умовах дитячого будинку. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для таких *висновків*:

1. На основі теоретичного аналізу наукових джерел уточнено сутність понять «становлення особистості»; «становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку».

Поняття «*становлення особистості*» розглядаємо як процес життя особистості в соціумі, в якому вона набуває певних якостей (позитивних чи негативних), усвідомлення свого місця в суспільстві, що поступово засвоюються й усталюються. Становлення особистості відбувається у процесі формування її свідомості, самосвідомості, засвоєння досвіду і певних цінностей суспільства.

Уточнено сутність поняття «*становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку*» як процесу, спрямованого на опанування діяльністю під впливом соціуму, що включає різноманітні форми власної активності дитини-підлітка. У процесі становлення особистості дитини-підлітка відбувається розвиток особистісних якостей і набуття соціального досвіду, формується активність, виробляється власний стиль життя.

Доведено, що основними компонентами становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку є когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий.

2. З'ясовано зазначені нижче особливості становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка»: специфіка організаційно-педагогічного функціонування цього закладу загальної середньої освіти (потужна матеріально-технічна база; дизайн і естетичне оформлення приміщень; створення комфортних умов для проживання, різнобічного розвитку вихованців, здобуття освіти, професійної орієнтації); проведення соціально-психолого-медико-педагогічних консиліумів, що дозволяє надавати вихованцям своєчасну допомогу, виявляти їхні можливості та здібності; розробляти план індивідуального розвитку кожної дитини й обирати відповідний напрям корекції, що створює сприятливі умови для становлення особистості підлітка.

У той же час ряд чинників, а саме специфіка контингенту вихованців (соціальне сирітство, педагогічна занедбаність, труднощі соціалізації, деприваційний тип переживання вікової кризи) істотно ускладнюють процес

становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку.

3. Визначено критерії та відповідні показники становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку, як-от: «знання про соціальне довкілля і себе як особистість» (знання про норми соціальної поведінки; усвідомлення себе в соціальному середовищі; розуміння значення особистісної ролі в особистісному та суспільному житті); «система ціннісних ставлень особистості» (ціннісне ставлення до себе, до життя, до інших; сформованість особистісних цінностей; бажання щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної самореалізації; адекватність самооцінки); «дотримання норм і цінностей суспільства в поведінці» (уміння конструктивної взаємодії з іншими вихованцями та вихователями; соціальна активність, уміння щодо самовдосконалення, самопізнання, самовизначення й особистісної самореалізації; вміння працювати у групі).

Діагностика рівнів становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку засвідчила, що більшість вихованців виявили низький рівень становлення особистості – 39,1 %; середній рівень – 36,3 %; високий рівень – 24,6 % респондентів.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено модель становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку, що містить цільовий, концептуальний, діагностичний, процесуальний, оцінювальний-результативний блоки; відповідні організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка, яка перебуває в умовах дитячого будинку (розроблення й упровадження семінару для вихователів «Становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»; змістове і методичне забезпечення процесу становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку; створення здоров'язбережувального середовища в дитячому будинку «Перлінка»).

Результати контрольних зрізів довели ефективність теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної моделі та організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку. Узагальнення показників становлення особистості в підлітків ЕГ та КГ після завершення формувального етапу експерименту засвідчує позитивну динаміку: в ЕГ значно зменшилась кількість підлітків-вихованців дитячого будинку з низьким рівнем становлення особистості (на 27,60 %) і зросла кількість із середнім (на 16,48 %) та високим (на 11,12 %) рівнями становлення особистості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку. Подальшого вивчення та розробки потребують інноваційні технології становлення особистості підлітків-вихованців дитячих будинків; здійснення спеціальної підготовки вихователів дитячих будинків із питань становлення особистості підлітка; підвищення рівня післядипломної освіти педагогів дитячих будинків у цьому напрямі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Петрова, С. (2016а). Духовно-моральне виховання як фактор становлення особистості дитини-сироти в умовах дитячого будинку «Перлінка». *Нова педагогічна думка: наук.-метод. журнал*, 2, 113-117.
2. Петрова, С. (2016b). Організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-сироти. *Рідна школа*, 7, 56-60.
3. Петрова, С. (2016с). Обґрунтування моделі інноваційного дитячого будинку. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 4, 103-108.
4. Петрова, С. (2017а). Роль соціально-виховного простору в становленні особистості дитини-сироти. *Нова педагогічна думка: наук.-метод. журнал*, 1, 93-97.
5. Петрова, С. (2017b). Осмислення феномену особистості у філософсько-педагогічному дискурсі: огляд основних підходів. *Український педагогічний журнал*, 1, 51-58.
6. Петрова, С. (2017с). Національно-патріотичне виховання в умовах становлення особистості дитини-сироти в дитячому будинку «Перлінка». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, 2, 152-156.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

7. Petrova Svitlana. (2018). The Specifics of Teenager's Socialisation in Orphanage «Perlynka». Toronto. IntellectualArchive, 7(5), 57-65.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Петрова, С. М. (2012). Особливості професійного зростання педагогів дитячого будинку. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток»*. Одеса, 24-25 лютого 2012. (с. 155-158).
9. Петрова, С. (2015). Организационно-педагогические условия воспитания детей-сирот. Проектно-ориентированный подход. *Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Управління проектами: стан та перспективи»*. Миколаїв, 15-18 вересня 2015. (с. 115-116).
10. Петрова, С. М. (2016). Механізм забезпечення соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах дитячого будинку «Перлінка». *Міжнародний Фестиваль педагогічних інновацій*. Черкаси, 22-23 вересня 2016. (с. 108-113).
11. Петрова, С. (2017а). Роль трудового виховання та ранньої професійної орієнтації в становленні особистості дитини-сироти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Філософія дитинства Януша Корчака»*.

Фундаментальні потреби дитини в сучасному суспільстві». Київ, 7-8 квітня. 2017. (с. 299-305).

12. Петрова, С. (2017b). Професійне зростання педагогів дитячого будинку як фактор розвитку особистості дитини-сироти (з досвіду дитячого будинку «Перлінка»). *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика». Суми, 28 лютого 2017. (с. 248-249).*

13. Петрова, С. (2017c). Проблеми морально-етичного виховання дитини-сироти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми національно-патріотичного виховання: історичний та психолого-педагогічний аспекти». Тернопіль, 23 лютого 2017. (с. 134-136).*

14. Петрова, С. (2017d). Профессиональная ориентация, личностная и социальная самореализация детей-сирот в условиях детского дома. *Материалы I Международной научно-практической заочной конференции «Современные подходы к организации дополнительного образования молодежи и взрослых: проблемы и перспективы развития». Пинск, 17 лютого 2017. (с. 118-121).*

15. Петрова, С. (2017e). Значення здоров'язбережувальних технологій у процесі становлення особистості дитини-сироти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід, проблеми, перспективи». Київ, 17 березня 2017. (с. 169-178).*

16. Петрова, С. (2018). Педагогічні інновації у вихованні дітей-сиріт. *Матеріали X Міжнародного Фестивалю педагогічних інновацій. Том II. Авторські школи України. Черкаси, 20-21 вересня 2018. (с. 145-148).*

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. Петрова, С., & Руснак, В. (2010). Програма розвитку комунального учебного учреждения «Детский дом «Жемчужинка» как инновационного образовательного учреждения социального партнерства. *Інноваційні моделі навчальних закладів Одещини, 54-64.*

18. Петрова, С. М. (2011a). Дім, де зігріваються дитячі серця. *Соціальний педагог, 7, 3-8.*

19. Петрова, С. М. (2011b). Чужих дітей не буває... *Наша школа. №6, 25-29.*

20. Петрова, С. М. (2012). Організація соціально-психолого-медико-педагогічного супроводу. *Соціальний педагог, 2 (62), 12-17.*

21. Петрова, С. (2013a). Управлінський компонент інноваційної моделі дитячого будинку «Перлінка». *Наша школа, 3, 66-68.*

22. Петрова, С., & Колісниченко, Ю. (2013b). Особистісно орієнтоване виховання в дитячому будинку «Перлінка». *Наша школа, 3, 69-74.*

23. Петрова, С., & Грязнова, О. (2013c). Соціалізація вихованців дитячого будинку «Перлінка» (з досвіду роботи). *Наша школа, 3, 74-77.*

24. Петрова, С. (2013d). Створення умов соціалізації для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського опіки. *Завуч, 1, 22-25.*

25. Петрова, С. (2013e). Інноваційна модель дитячого будинку «Перлінка». Управлінський компонент. *Соціальний педагог*, 10, 16-18.
26. Петрова, С.М., (2013g). Дитячі історії. *Соціальний педагог*, №10, 31-40.
27. Петрова, С. (2015a). Професійне зростання педагогів дитячого будинку. *Соціальний педагог*, 4, 30-32.
28. Петрова, С., & Колісниченко, Ю. (2015b). Патріотичне виховання в дитячому будинку. *Соціальний педагог*, 10, 33-34.
29. Петрова, С., & Бабаєнко, Т. (2015c). Економічна соціалізація вихованців дитячого будинку. *Соціальний педагог*, 4, 44-46.
30. Петрова, С., Аргірова, С., Бабаєнко, Т. (2015d). Виховний досвід дитячого будинку «Перлінка». *Соціальний педагог*, 10, 25-29.
31. Петрова, С. (2016a). Соціально-психолого-медико-педагогічний супровід дитини-сироти на основі особистісно-орієнтованого виховання. *Пропаганда здорового способу життя: реалії та перспективи: монографічні серії*. Том 1. Дрогобич, 131-138.
32. Петрова, С. (2016b). Особистісно орієнтоване виховання дитини-сироти за концепцією здоров'я І. Д. Бека. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія Валеологія: сучасність і майбутнє*, (Вип. 21), 99-107.
33. Дроган, О. С., & Петрова, С. М. (2017). Дитячий будинок «Перлінка»: школа особистісно орієнтованої педагогіки (кроки пошуку, становлення, розвитку): навчально-методичний посібник. «*Організаціно-педагогічні підходи щодо реалізації інноваційної моделі формування готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації*» (с. 37–55); «*Структура експериментальної моделі виховного процесу*» (с. 55–85), «*Діагностика ефективності готовності вихованців до особистісної та соціальної самореалізації*» (с. 86–98); додатки (с. 116–172). Київ–Одеса–Чернівці: Букрек.

АНОТАЦІЇ

Петрова С. М. Організаційно-педагогічні умови становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07. – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2020.

У дисертації здійснено цілісне дослідження проблеми становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку.

На засадах теоретичного аналізу досліджуваної проблеми уточнено сутність понять «становлення особистості», «становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку». З'ясовано особливості становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку «Перлінка».

Визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні становлення особистості дитини-підлітка в умовах інтернатних закладів.

Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність

моделі та організаційно-педагогічних умов становлення особистості дитини-підлітка, що перебуває в умовах дитячого будинку (розроблення й упровадження семінару для вихователів «Становлення особистості підлітка в умовах дитячого будинку»; змістове і методичне забезпечення процесу становлення особистості дитини-підлітка в умовах дитячого будинку створення здоров'язбережувального середовища в дитячому будинку «Перлінка»).

Ключові слова: становлення особистості, підлітки, дитячий будинок, вихователі дитячого будинку, організаційно-педагогічні умови.

Петрова С. М. Организационно-педагогические условия становления личности ребенка-подростка в условиях детского дома. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. Институт проблем воспитания Академии педагогических наук Украины, Киев, 2020.

В диссертации осуществлено целостное исследование проблемы становления личности ребенка-подростка в условиях детского дома.

На основе теоретического анализа исследуемой проблемы уточнено сущность понятий «становление личности», «становление личности ребенка-подростка в условиях детского дома». Выявлены особенности становления личности ребенка-подростка в условиях детского дома («Жемчужинка»).

Определены критерии, показатели и охарактеризованы уровни становления личности ребенка-подростка в условиях интернатных учреждений.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены эффективность модели и организационно-педагогических условий становления личности ребенка-подростка, который находится в условиях детского дома (разработка и внедрение семинара для воспитателей «Становление личности подростка в условиях детского дома»; содержательное и методическое обеспечение процесса становления личности ребенка-подростка в условиях детского дома; создание здоровьесберегающей среды в детском доме («Жемчужинка»).

Ключевые слова: становление личности, подростки, детский дом, воспитатели детского дома, организационно-педагогические условия.

Petrova S.M. Organizational and pedagogical conditions of formation of teenager's personality in the condition of an orphanage. – Qualifying Research Paper as a Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

The dissertation is devoted to the integral research of a problem of formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage.

Based on theoretical analysis of scientific sources on the problem of research, the essence of the concepts of «formation of personality», «formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage» is clarified.

The «formation of personality» is considered as a process of a person's life in society, in which he or she acquires certain qualities (positive or negative), awareness of his or her place in society that are gradually assimilated and established. The formation of personality occurs in the process of development of person's consciousness, self-awareness, assimilation of experience and certain values of society.

The concept of «formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage» is interpreted as a process that aims to master the activities under the influence of society, which includes various forms of their own activities of a teenage child. In the process of formation of the teenager's personality there is development of personal qualities and activity, as well as one's own lifestyle and social experience is developed.

The peculiarities of formation of the teenager's personality in the conditions of the orphanage «Perlynka» are determined such as the specifics of organizational and pedagogical functioning of this institution of general education (strong material and technical base; design and aesthetic decoration of classroom; creation of comfortable conditions for pupils' living, development, education, and professional orientation; conducting social-psychological and medical-pedagogical consultations which allows to provide timely assistance to teenager to identify their capabilities and abilities; develop a plan for the individual development of each child and choose the appropriate direction of correction).

The scientific approaches to formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage (person-oriented, environmental, axiological, competence, activity approaches), principles (humanism, child-centered, naturalness, cultural conformity, scientific and accessibility, systemic, continuity, practicality, positive social experience, prevention) are substantiated.

It is proved that the main components of the formation of the personality of a teenager in the condition of the orphanage are the following: cognitive, emotional-value, activity-behavioural.

According to the semantic structure of the concept «*formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage*», the criteria and relevant indicators of formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage are developed, namely: «*knowledge of social environment and oneself as a person*» (knowledge of social behaviour self-awareness in social environment, understanding the importance of personal role in personal and public life); «*system of personality's value attitudes*» (value attitudes towards self, life, others; formation of personal values; the desire to implement processes of self-improvement, self-knowledge, self-determination and personal self-realization; the adequacy of self-esteem); «*abide by norms and values of society in behaviour*» (ability to constructive interaction with other students and educators; social activity, ability to self-improvement, self-knowledge, self-determination and personal self-realization; ability to work in a group).

Diagnosis of the levels of formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage has showed that most pupils had a low level of personal development.

It was found that most teachers had insufficient awareness how to use effective forms and methods of the teenager's personality in the condition of the orphanage.

The model of formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage which contains the following: target, conceptual, diagnostic, procedural, evaluative-effective blocks; appropriate organizational and pedagogical conditions for formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage (development and implementation of the seminar for educators «Formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage»); content and methodological support of the process for formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage; health-saving environment in the orphanage «Perlynka»).

The effectiveness of the model as well as organizational and pedagogical conditions for formation of the teenager's personality in the condition of the orphanage is proved by quantitative and qualitative changes in the levels of formation of the personality of teenager in the orphanage.

Key words: formation of personality, teenagers, orphanage, educators of orphanage, organizational and pedagogical conditions.

Підписано до друку 00.00.2020 р. Формат 60x84/00.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 000 прим. Зам. № 000
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.